

PATRISTICA PATRISTICS

Cuviosul Nichita Stethatos contra celor care acuză sfinții

Arhid. Prof. Dr. Ioan I. ICĂ JR*

I

După repetate încercări și controverse în lumea savantă confesionalizată a erudiților europeni timp de peste două secole și jumătate, în 1928 vedea în sfârșit la Roma lumina tiparului textul grec bizantin original al fascinantei „Vieți” a Sfântului Simeon Noul Teolog (949-1022)¹. În excelentul studiu introductiv, eruditul editor, patrologul Irenée Hausherr SJ (1891-1978), profesor de spiritualitate răsăriteană la Institutul Pontifical Oriental din Roma, reconstitua cronologia exactă a biografiei sfântului și livra cheile de lectură ale „vieții” sale, monument capital al hagiografiei bizantine. Toate acestea permiteau înțelegerea exactă în context a agitatei existențe publice și monahale a cuviosului Simeon.

Controversat și contestat, plin de tensiuni și lupte duhovnicești, apostolatul său mistic s-a desfășurat pe fundalul celei mai glorioase epoci din istoria Imperiului ortodox al Bizanțului, coincizând aproape întru totul cu cei 48 de ani de domnie ai

---

* Arhid. Dr. Ioan I. Ică jr, profesor la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna” din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu. E-mail: ioanicajr@gmail.com.

¹ BHG 1692. *Un grand mystique byzantin. Vie de Symeon le Nouveau Theologien (949-1022) par Nicetas Stéthatos*, text grec inedit publié avec introduction et notes critiques par le P. Irenée Hausherr, *Orientalia Christiana* XII, nr. 45, Roma, 1928, XCV+274 p. Pentru o traducere românească și alte documente ale epocii, precum și pentru detalii legate de contextul istoric și recepțarea controversată, a se vedea volumul meu: *Sfântul Simeon Noul Teolog. Viața și epoca. Scrieri IV*, traducere și introducere diac. Ioan I. Ică jr, Deisis, 2006, 522 p.: „viața”, p. 243-355; „documentele epocii”, p. 423-513; studiu introductiv, p. 5-101.

Prelucrarea rezumativă neogreacă a „vieții” realizată de Dionysios Zagoraios fusese publicată la Veneția în 1790, de unde a fost tradusă în limba română și publicată ca adaus la volumul pe octombrie apărut în 1809 [BRV 773], f. 157-173, în colecția *Vieților sfinților* traduse din rusește de dascălul paisian Ștefan ierodiaconul și publicate la Neamț între 1807-1815; reed. București 1835, p. 258-384 și 1908, și Huși, 1992, p. 328-345.

Cuviosul Nichita Stethatos contra celor care acuză sfinții

autoritarului bazileu Vasile II Macedoneanul (născut în 958, a domnit între 976 și 1025). Cu sprijinul unor colaboratori competenți și consilieri devotați, împăratul a promovat o politică fermă de centralizare a puterii și de neutralizare a oricărui fel de opoziție și oricăror elite – aristocratice, dar și birocratice, militare și civile, dar și bisericești, la toate nivelurile: patriarhal², sinodal ori monahal –, sancționând drastic în toate mediile orice fel de derapaje de la norme și de la funcționarea ierarhică a instituțiilor. În acest climat predica harismatică și inițiativele cultice ale cuviosului Simeon, egumen între 970-1001 al Mănăstirii „Sfântul Mamas” din capitala bizantină, au fost percepute ca acțiuni de destabilizare a ordinii bisericești, fiind dezaprobată și sancționată cu demiterea și expulzarea în 1009 a egumenului revoluționar dincolo de Bosfor, exil în care sfântul Simeon a rămas până la sfârșitul vieții sale pământești în 12 martie 1022.

Harismatica personalitate a Cuviosului Simeon a avut însă parte nu numai de adversari redutabili în cercurile cele mai înalte ale puterii, dar și de ucenici devotați în toate mediile societății bizantine, fascinați de cuvântul, scrierile și faptele sale minunate. Unul dintre aceștia a fost și autorul „Vieții” sale (§ 131-140), Cuviosul Nichita Stethatos/Pieptosul³. Intrat la paisprezece ani ca tânăr frate în faimoasa chinovie Studiu, Nichita a avut în ultimii trei ani de viață a Sfântului Simeon o relație epistolară cu fostul egumen expulzat pe tărâmul asiatic al Bosforului, căruia îi transcrie imnele. Relația l-a pus în conflict cu monahii de la Studiu, a căror mănăstire a fost nevoit s-o părăsească timp de șaisprezece ani, perioadă care coincide cu energica păstorire a patriarhului Alexie Studitul (1025-1043), fost egumen al chinoviei. Reîntors aici, Nichita își „aduce aminte” de Simeon și începe să compună imne și discursuri în cinstea lui. Iar în urma unei vedenii nocturne, în care i s-a arătat cuviosul Simeon însuși, Nichita începe organizat editarea și difuzarea scrierilor simeoniene.

Pasul următor a fost, evident, redactarea „Vieții” Sfântului Simeon, scrisă la trei decenii de la mutarea la Domnul a eroului ei, într-un context total diferit, într-un Constantinopol în care împărat era Constantin IX Monomahul (1043-1055), dar figura centrală pe scena politică era atotputernicul patriarh Mihail Kerullarios (1043-1058). În conflict atât cu umaniștii timpului său, cât și cu împăratul – care în 1045 le ceruse o mică „universitate” cu două facultăți, de filozofie și de drept –,

² Vasile II Macedoneanul a lăsat astfel ani lungi vacant scaunul patriarhal al Constantinopolului refuzând să numească un patriarh între anii 970-973, 976-980, 993-996 și 998-1001.

³ Despre cuviosul Nichita a se vedea articolul de sinteză al lui A. Solignac din *Dictionnaire de Spiritualité*, XII (1982), col. 224-230. Așa cum a arătat recent M. Hinterberger („Niketas Stethatos der «Beherzte»”, *Byzantinische Zeitschrift*, 103 [2010], p. 49-53), Stethatos este – ca și Pogonatos/Bărbosul, Mavropos/Ochi negrii etc. – un nume de familie și, ca atare, nu trebuie tradus, cum s-a încercat în literatura occidentală, prin „curajosul” sau „inimosul”, poreclit astfel pentru intransigența morală față de amanta împăratului Constantin IX, sau polemică în disputa din iunie 1054 cu cardinalul Humbert.

autoritarul patriarh era în luptă cu autoritatea imperială pentru controlul societății. A triumfat în vara anului 1054 zădărniciind planurile de apropiere ale împăratului de Roma cu prilejul vizitei arogantului cardinal Humbert la Constantinopol, ciocnirea orgoliilor lor luând forma excomunicărilor reciproce din 16 și 20 iulie, eveniment devenit ulterior „marea schismă” dintre creștinătatea latină și cea bizantină⁴. Totodată a promovat intransigent uniformitatea liturgică a imperiului luptând pentru interzicerea riturilor latin, armean, siriac și a celui iudaic. În toate aceste campanii patriarhul Mihail I-a avut drept colaborator activ pe Nichita Stethatos, care a compus acum o serie de tratate polemice împotriva evreilor, armenilor și latinilor, dar și o trilogie despre suflet, rai și ierarhie, care susține o viziune strict clericală și monahală despre lume și Biserică⁵. Pe acest fundal conflictual se înscrie gestul surprinzător al patriarhului Mihail de a aproba în 1052, când se împlineau treizeci de ani de la mutarea sa la Domnul, transferul în capitală al trupului Cuviosului Simeon din mănăstirea „Sfânta Marina” de pe țărmul asiatic al Bosforului, unde își trăise ultimii treisprezece ani de viață. Cu acest prilej Nichita a scris „Viața” lui Simeon ca apologie a sfințeniei eroului ei în scopul evident al obținerii unei canonizări oficiale, care n-a avut însă loc.

Cu o jumătate de secol în urmă, ca egumen la „Sfântul Mamas”, Simeon încercase și el să forțeze canonizarea părintelui său duhovnicesc, excentricul monah studit, Simeon Evlaviosul (917-987), dar obținuse în final o decizie negativă, asupra căreia Biserica n-a mai revenit. Simeon egumenul compusese imne și laude, pictase o icoană de sfânt și-l prăznuia liturgic pe Simeon Evlaviosul în fiecare an de Duminica Tuturor Sfinților în mănăstirea „Sfântul Mamas”, dar dorea să obțină generalizarea cultului său privat în întreaga Biserică. În urma unei anchete sinodale de șase ani (între 1003-1009), condusă de consilierul patriarhal și imperial Ștefan sincelul, mitropolit demisionar al Nicomidiei, sinodul a refuzat hotărât să facă acest pas. A obligat ștergerea inscripției „sfântul” de pe icoanele „evlaviosului” și a expulzat din capitală pe promotorul cultului său, egumenul Simeon, ca pe un „nou teolog” suspect. Ambii Simeoni erau înfierăți astfel public drept personaje negative indezirabile pentru Biserica oficială bizantină. Sincelul Ștefan a pus sub semnul întrebării atât moralitatea și integritatea monahală a lui Simeon studitul, cât și coerența dogmatică a egumenului Simeon de la Sfântul Mamas, ironizați

---

⁴ Întreaga documentație tradusă și comentată la Ioan I. Ică jr, „950 de ani de la Marea Schismă. Interpretări și documente”, *RT* 14 (86) (2004), nr. 3, p. 8–41 și nr. 4, p. 79–113.

⁵ Referințele exacte ale titlurilor și edițiilor tratatelor polemice existente în articolul lui A. Solignac citat mai sus, și în ediția trilogiei realizată de asumpționistul Jean Darrouzès (1912-1990): Nicéas Stethatos, *Opuscles et lettres* (Sources Chrétiennes 81), Paris, 1961, p. 11-54. Detalii în studiul meu introductiv la *Sfântul Simeon Noul Teolog. Viața și epoca. Scrieri IV*, Deisis, 2006, p. 68-85 și pe larg M. Angold, *Church and Society in Byzantium under the Comneni 1081-1261*, Cambridge, 1995, p. 15-41.

Cuviosul Nichita Stethatos contra celor care acuză sfinții

deja unul ca „evlavios” de fațadă, iar celălalt ca „nou teolog” dubios, contestând însăși posibilitatea existenței în generația actuală a unor sfinți de talia apostolilor sau a părinților din vechime⁶.

În fața acestei contestații, Nichita a aplicat o strategie ofensivă prezentându-l pe Sfântul Simeon atât ca pe al treilea „teolog” al Bisericii, după Ioan Evanghelistul și Grigorie Teologul, ca un teolog mistic și poetic de tip apostolic și patristic, cât și ca un „nou” Teodor Studitul, persecutat și exilat ca și acesta cu trei secole înainte pentru cultul sfinților și venerarea icoanelor, mărturisind prin cultul și icoana lui Simeon Evlaviosul ortodoxia sfinților și a icoanei.

„Viața” scrisă de Nichita vrea să fie – cum demonstrează, în 1928, I. Hausherr – demonstrația polemico-apologetică a unei „teze”: „sfințenia” lui Simeon Noul Teolog⁷. O sfințenie însă specială, de tip harismatic, a cărei autenticitate și ale cărei dimensiuni Nichita le-a desfășurat pe larg în principala sa scriere de teologie duhovnicească: cele trei sute de capitole practice, teoretice și gnostice reținute în *Filocalia* bizantină⁸. Principiile ei generale le enunțase și într-o mică scriere sub formă de cinci întrebări și răspunsuri – editate de I. Hausherr în introducerea sa⁹ – astfel: „scopul” vieții de renunțare ascetică și de virtuți a monahului este, în termenii paulini (*Ef* 4), dezbrăcarea de omul cel vechi și îmbrăcarea în omul cel nou și creșterea până la statura de bărbat desăvârșit ajuns la plinătatea vârstei lui Hristos (1) „începutul” acestei vieți e lupta pentru omorârea voinței proprii și ostenele pentru realizarea virtuților (2) „mijlocul” e deprinderea binelui și răbdarea încercărilor, progresul spre mai bine și atingerea primei nepătimiri (3) iar „sfârșitul” e „contemplarea” rațiunilor existente, luminarea Duhului, descoperirea tainelor Împărăției, asimilarea cuvântului și nașterea lui în suflet, moartea cărnii și cugetului și trezirea vieții Duhului, care se mișcă în noi ca o apă vie curgătoare a lui Dumnezeu (4). Cel ajuns aici a atins „desăvârșirea”, a ajuns la statura de bărbat desăvârșit al lui Hristos, devine gură a Lui și vorbește harismatic în Duhul Sfânt despre Dumnezeu în Biserica lui Hristos, despre tainele lui Dumnezeu ca adevărat „teologhisitor” unit cu Hristos și văzător al slavei lui Dumnezeu în curăția inimii (5).

⁶ Cf. Nikos Oikonomides, „How to Become a Saint in the 11th Century Byzantium”, în *The Heroes of the Orthodox Church. The New Saints 8th-16th century*, ed. Eleonora Kountoura-Galake, National Hellenic Research Foundation. Institute for Byzantine Research. International Symposium 15, Athens, 2004, p. 473-491, mai ales p. 476-485.

⁷ Irenée Hausherr, *Un grand mystique...*, 1928, p. XXI sq.

⁸ *Philokalia tōn hierōs nēptikōn*, Veneția, 1782, p. 785-851 și de aici în *PG* 120: 852-1009; trad. rom. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Filocalia* VI, București, 1977, p. 210-354.

⁹ Irenée Hausherr, *Un grand mystique...*, 1928, p. XXXIV-XXXV. Hausherr a editat acest „libellus per quaestiones et responsiones” după *cod. Paris. suppl. gr.* 28, f. 203 rv. Potrivit bazei de date a manuscriselor bizantine de pe site-ul: pinakes.irht.cnrs.fr, scrierea mai apare în alte opt manuscrise (patru athonite) conținând „Filocalii” bizantine – cele mai vechi fiind *cod. Escorial* (Andres 272), f. 303 rv și *Vatopediou* 57, f. 350-351 – ca prefață la cele 300 de capitole.

Conflictul dintre mitropolitul Ștefan al Nicomidiei¹⁰ și monahul Simeon Noul Teolog aflat în inima „Vieții” (§78-160) e ciocnirea între două tipuri de autoritate și discurs teologic, un nou episod al tensiunilor dintre puterea instituțională, sacramentală și ierarhică, a episcopilor și autoritatea harismatică, duhovnicească, a monahilor. „Invidia” sau „gelozia” sincelului Ștefan pe Simeon nu are, deci, sensul privat al unei simple animozități personale, cât unul instituțional: pentru Ștefan dreptul de a învăța cu autoritate în Biserică și de a canoniza sfinți aparține în exclusivitate ierarhiei episcopale, nicidecum unor simpli monahi, oricât de harismatici ar fi. Atât Simeon, cât și Nichita luptau, în ultimă instanță, cum corect observa I. Hausherr, „pentru dreptul misticului la funcția de dascăl al Bisericii”¹¹. Pentru ambii, adevărații „învățători”, „părinți” și „teologi” apostolici ai Bisericii nu sunt simplii clerici hirotoniți sau dascălii cu studii, ci bărbații duhovnicești și sfinți, monahii care vorbesc despre Dumnezeu uniți conștient cu Hristos și Duhul Sfânt primit la Botez și sfințiți duhovnicește prin nepătimirea și luminarea câștigate prin păzirea tuturor poruncilor și cunoașterea tainelor lui Dumnezeu dobândite prin ascultarea și povățuirea unui bărbat harismatic ca părinte duhovnicesc care-i mijlocește nașterea din nou din Dumnezeu și creșterea spre statura de bărbat desăvârșit în Hristos asemenea sfinților apostoli.

Sintetizând, Nichita Stethatos a oferit adversarilor săi trei demonstrații ale acestei poziții. Ultima și cea mai amplă este cea *narativă* a „Vieții” Sfântului Simeon ca „Nou Teolog” al Bisericii bizantine. Ea fusese precedată de o demonstrație *patristică* întreprinsă ca editor în „Cuvântul înainte la cartea dumnezeieștilor imne” ale „îndrăgostirilor (*erōtes*) dumnezeiești” ale cuviosului părintelui nostru Simeon¹². Cu o serie de citate din cărțile biblice sapiențiale, dar mai ale cu nouă ample citate reproduse, parafrazate și reinterpretate din tratatul „Despre numirile divine” al lui Dionisie Areopagitul, precum și cu o trimitere la exemplul „terapeuților” contemplativi ai lui Filon – evrei alexandrini considerați de Eusebiu al Cezareei drept primii monahi creștini convertiți de sfântul apostol Marcu – Nichita argumentează natura harismatică și inspirată a teologhisirii imnelor simeoniene, confirmare concretă a sfințeniei autorului lor unit extatic cu Dumnezeu. „Prefața” lui Nichita la Imnele simeoniene este un veritabil „manifest pentru teologia duhovnicească împotriva a ceea ce s-ar putea numi teologia intelectuală”¹³.

¹⁰ Pentru detalii, a se vedea Ioan I. Ică jr, „Ștefan al Nicomidiei și catehismul său pentru laici în Bizanțul anului 1000”, *RT* nr. 3 (2016), p....

¹¹ Irénée Hausherr, *Un grand mystique...*, 1928, p. LXXVIII.

¹² Ed. Johannes Koder: Symeon le Nouveau Theologien, *Hymnes 1-15* (Sources Chrétiennes 156), Paris, 1969, p. 3-64, introducere și p. 106-134 text. Trad. rom diac. Ioan I. Ică jr: Sfântul Simeon Noul Teolog, *Imne, epistole, capitole. Scrieri III*, Deisis, Sibiu, 2001, p. 33-42.

¹³ Irénée Hausherr, *Un grand mystique...*, 1928, p. LXXVIII. Nichita continuă bătălia pentru „adevărata teologie” chiar și într-o operă aparent atât de puțin polemică așa cum sunt cele 300

Cuviosul Nichita Stethatos contra celor care acuză sfinții

În finalul „pfeței” sale, Nichita face un apel la adversarii lui Simeon „cel vrednic de tot felul de imne și laude” să renunțe la „invidia indignată mereu pe cei mai buni” și trimite la demonstrația *scripturistică* anterioară „expusă mai pe larg cu citate din Cartea Sfântă în cuvântul nostru «Împotriva acuzatorilor sfinților [*Katahagiokatēgorōn*]»¹⁴.

Tratatul fusese semnalat în 1900 de Spyros Lambros într-un singur manuscris athonit: *Iviron* 388 (*Athous* 4508), f. 535 r-v¹⁵. În cuprinsul introducerii sale la ediția „Vieții” din 1928 I. Hausherr mărturisea: „Am sperat multă vreme să obțin o copie a lui *Kata hagiokatēgorōn*. În cele din urmă însă a trebuit să renunț la această speranță¹⁶, ca în nota de pe ultima ei pagină să precizeze: „Contrar oricărei speranțe, în ultimul ceas ne sosește de la Muntele Athos o fotografie a lui *Kata hagiokatēgorōn* a lui Nichita Stethatos. O datorăm binevoitoarei intermedierei a unui arhimandrit rus și părintelui ieromonah Meletii, care a făcut-o în 22 martie 1928. Ar fi fost posibilă reproducerea acestui document aici ca anexă. Renunțăm la aceasta din pricina insignifianței sale: nu conține nici un singur nume propriu, afară de cel al pfețelor care furnizează trei sferturi din conținutul său. Nu sunt decât texte scripturistice vag legate între ele prin exclamații în același stil. Vom da poate într-o zi această diatribă supremă cu alte scrieri ale lui Nichita¹⁷. Edițiile anunțate de savantul patrolog iezuit nu aveau să se materializeze însă.

În stadiu de intenție a rămas și ediția lui *Kata hagiokatēgorōn* anunțată în 1969 de bizantinologul austriac Johannes Koder, realizator al ediției imnelor simoniene¹⁸, că „va figura în apendice la sfârșitul Imnelor”. Alături de precizarea că titlul trebuie tradus „contra acuzatorilor sfinților”, nu „contra acuzatorilor sfântului”, Koder nu-și ascunde nici el decepția că „nimic în textul păstrat de manuscrisul *Iviron* 338 nu desemnează pe Simeon sau un personaj anume, dar poate că e vorba doar de niște extrase”.

Ediția micului tratat s-a concretizat abia în 2004, când textul său prefațat de un amplu studiu introductiv despre „contestarea sfințeniei în Bizanțul secolului

---

de Capitate. Capitolele 54-69 ale celei de-a treia centurii își reprimesc tot sensul lor plasate în împrejurările istorice pe care ni le revelează *Viața Noului Teolog*” (*ibid.*). „Însuși supra-numele lui Simeon de la sfântul Mamas e un program: Simeon Studitul a fost supranumit Evlaviosul pentru că dușmanii îi imputau grave curențe de evlavie, iar celălalt Simeon a fost calificat Teologul, pentru că invidioșii săi erau geloși mai ales pe puterea sa «apostolică» de a învăța Biserica/adunarea credincioșilor” (p. LXXIX).

¹⁴ *Hymnes 1-15* (Sources Chrétiennes 156), 1969, p. 61; *Scrieri III*, p. 40.

¹⁵ Spyros Lambros, *Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos*, vol. II, Cambridge, 1900, p. 130, nr. 138.

¹⁶ Irénée Hausherr, *Un grand mystique...*, 1928, p. XXI-XXII.

¹⁷ *Ibidem*, p. XCIII, nota 1.

¹⁸ *Hymnes 1-15* (Sources Chrétiennes 156), 1969, p. 53, nota 1.

Arhid. Prof. Dr. Ioan I. Ică jr

XI” a fost publicat în sfârșit de Symeon Paschalidis, profesor de hagiografie la Facultatea de Teologie din Tesalonic¹⁹.

Mica diatribă a cuviosului Nichita „împotriva acuzatorilor sfinților” – expresie folosită în Actele Sinodului VII Ecumenic pentru a caracteriza ostilitatea antimonahală a iconomahilor și folosită adeseori de Nichita în „Viața” cuviosului Simeon (§ 86, 87, 88, 99, 101) – e copiată pe o singură filă, 535 r-v, cu un scris foarte înghesuit și plin de prescurtări în finalul unui masiv codice enciclopedic²⁰ transcris în secolul XVI la Ivion de dascălul și predicatorul grec Theofanis Eleavulkos, retras la sfârșitul vieții sale în mănăstirea athonită. Fără să existe indicii definitive în acest sens, impresia generală e acum că avem în text doar preambulul (*prooimion*) unui discurs mai amplu sau fragmente dintr-o pledoarie cu caracter biblic în favoarea posibilității și necesității existenței sfinților în orice epocă. Posibilitate contestată de oponenti generici neprecizați, dar apostrofați frontal de Nichita printr-un șir de citate din *Ieremia* 9, 3-5; *Plângeri* 4, 5 și 7; *Osea* 4, 6 și 9, 14 și *Iov* 32, 18-22, aplicând societății bizantine din secolul XI criticile tranșante ale profeților la adresa vechiului Israel înaintea catastrofei ocupației babiloniene. Asemenea vechiului popor al lui Israel, care a dat deoparte cunoașterea lui Dumnezeu, și poporul creștin, neamul sfânt de preoți și împărați al noului Israel, „care vede pe Dumnezeu” (potrivit etimologiei filoniene încetățenite de sfinții Părinți), e uscat și sterp duhovnicește. Fapt evident în contrastul dintre respectul de care se bucurau „nazireii”, sfinții lui Israel, care străluceau prin cunoaștere și înțelepciune, ca lumina și sarea pământului, și întunericul necunoașterii duhovnicești care domină între creștini, unde, cu excepția unei minuscule minorități calomniate, majoritatea covârșitoare insultă lucrurile dumnezeiești și sfinte. Chiar și liderii creștini (cei de „vază”, cf. *Ga* 2, 2-9) au ajuns să insinueze în popor opinia anti-apostolică, potrivit căreia pentru nimeni din generația prezentă nu mai e posibil să se ridice la înălțimea sfinților din vechime. Mai exact astăzi este imposibilă o viață care să ajungă în chip simțit în afara patimilor și să câștige înțelepciunea duhovnicească care mută mintea de la presupunere la certitudine, de la creat la Necreat, de la lume la Dumnezeu Tatăl și Creatorul. Locul lor a fost luat de dorința de stăpânire și de o astfel de ignoranță, încât astăzi nici binele nu mai e numit bine, nici virtutea virtute, iar viața ascetică și mistică de eliberare de cele de aici și de gravitare

¹⁹ S.A. Paschalides, „Ho anekdotos logos tou Nikēta Stēthatou Kata hagiokatēgorōn kai hē amphisbētēsīs tēs hagiōtētōs sto Byzantio kata ton 11a aiōna”, în *The Heroes of the Orthodox Church. The New Saints 8th-16th Century*, ed. Eleonora Kountoura-Galake, National Hellenic Research Foundation. Institute for Byzantine Research. International Symposium 15, Athens, 2004, p. 493-513, textul la p. 515-519.

²⁰ Pentru cele 991 de file (1802 p.!) și nu mai puțin de 304 texte transcrise codicele *Ivion* 338 a fost supranumit pe drept cuvânt *Okeanos*, „oceanul”.

Cuviosul Nichita Stethatos contra celor care acuză sfinții

în jurul lui Dumnezeu e calificată drept nebunie și iraționalitate. Adevărul revelat trebuie însă rostit deschis și cu curaj, și textele sunt implacabile. Atât Tatăl, cât și Fiul lucrează permanent (cf. *In* 5, 17) ridicarea, prin Botez și Liturghie, a celor ce cred la statura de bărbați desăvârșiți după măsura plinătății lui Hristos (*Ef* 4, 43), înfiere și sfințenie la care am fost aleși și predestinați din veac în Hristos (*Ef* 1, 3-6). Sfințenia și înfierea sunt scopul tainei întregii economii a lui Dumnezeu și nu avem voie să o anulăm refuzând să devenim sfinți imitând invidia șarpelui apostat. Dumnezeu este veșnic și iradiază veșnic măreția slavei Lui unice sub formă de harisme și daruri comunicate fără nici un regret. Dacă Hristos e Dumnezeu și sfânt, unit cu Tatăl și cu Duhul în slava Lui, și cei care-L poartă sunt la fel, sfinți și uniți cu Tatăl și cu Fiul în slava veșnică a lui Dumnezeu descrisă de Hristos în rugăciunea Sa arhierescă (*In* 17, 22-24) ca temple ale Duhului Sfânt (*I Co* 3, 6). Desigur, nimeni nu trebuie socotit fericit și sfânt definitiv înainte de moarte (*Sir* 11, 28), dar atunci ea trebuie vestită public (*Sir* 39, 10) ca triumf și manifestare a înțelepciunii Lui (*Pr* 8, 1).

Schematic și rezumative, lipsite prin însăși concizia lor de subtilități și aprofundări, cele două opusculi prezentate mai sus și traduse mai jos întregesc însă în chip binevenit cele două capodopere ale cuviosului Nichita Stethatos și cele mai cunoscute scrieri ale sale: pledoaria biblică din „Împotriva acuzatorilor sfinților” prelungește demonstrația din „Viața” Sfântului Simeon Noul Teolog, iar în cele cinci întrebări și răspunsuri care prefațează sinteza celor „300 de Capitole” din Filocalie avem o abreviere axiomatică și aproape planul unui „curs de ascetică și mistică” în viziunea unui reprezentant de frunte al spiritualității bizantine de după anul 1000.

II

Nichita, monah și presbiter al mănăstirii Studiu, zis și Stethatos Împotriva acuzatorilor sfinților²¹

Frumos lucru este să ne facem astăzi un preambul din Ieremia profetul și așa să strigăm mai răsunător în mijlocul generației prezente a oamenilor ca acela: „Păziți-vă fiecare de aproapele său și să nu vă încredeți în vreun frate al vostru,

²¹ Traducerea textului grec editat după unicul manuscris cunoscut – codicele athonit *Ivion* 388 (secolul XVI), f. 535 rv – de Symeon A. Paschalides, „Ho anekdotos logos tou Nikēta Stēthatou Kata hagiokatēgorōn kai hē amphibētēs tis hagiōtētōs sto Byzantio kata ton 11a aiōna”, în *The Heroes of the Orthodox Church. The New Saints 8th-16th Century*, ed. Eleonora Kountoura-Galake, National Hellenic Research Foundation. Institute for Byzantine Research. International Symposium 15, Athens, 2004, p. 515-519.

pentru că fiecare frate pune piedici și fiecare prieten va umbla cu vicleșug” [Ir 9, 3]. Acest lucru mi se pare acum că-l aud zis și-l văd lucrându-se în vremea prezență mai mult decât atunci când Israel nu voia să-L cunoască pe Dumnezeu și sporea camăta peste camătă și vicleșug peste vicleșug și adevărul nu era spus în chip limpede, pentru că atunci limba lor era învățată să grăiască minciuni [cf. Ir 9, 5.4]. Drept pentru care îmi apare că se și jertfește și spune așa: „Vai mie, că aceia care au mâncat desfătări cad de foame pe ulițe; cei crescuți în purpură sunt îmbrăcați în gunoi” [Plângeri 4, 5], iar „poporul ales al lui Dumnezeu s-a asemănat unui popor care nu are cunoaștere și nu ascultă de Dumnezeu. Tu ai dat deoparte cunoașterea Mea și Eu te voi da deoparte de la preoția mea” [Os 4, 6]. Noi, „neamul sfânt, preoția împărătească” [Is 19, 6; I Ptr 2, 9], Israelul, care vede pe Dumnezeu, ne-am făcut de necinste, ne-am făcut netrebnici, pentru că ne-am înmulțit și molipsindu-ne de ciumă ne-am distrus, pentru că potrivit blestemului profetului de demult ne-a născut în chip nefericit un pântec care nu naște și sâni uscați, căci zice: „Ce le vei da? Dă-le, Doamne, un pântec care nu naște copii și sâni uscați” [Os 9, 14].

În vechime, neamul nazireilor [cf. Nm 6], fiind sfânt și ales pentru Dumnezeu, strălucea, potrivit profetului Ieremia care ne plânge pe bună dreptate pe noi, mai mult decât laptele, și mai curat decât zăpada, iar înfățișarea lui – cunoașterea și înțelepciunea – erau mai presus decât piatra de safir, făcut să fie respectat de o curăție culminantă: „Nazireii lui erau mai curați decât zăpada, străluceau mai mult decât laptele, înfățișarea lor era mai închegată decât o piatră de safir” [Plg 4, 7]. Și așa era, potrivit cuvântului preasfânt, lumină și sare a pământului [cf. Mt 5, 13-14] și slăvit prin virtuțile lui în mijlocul întregii lumi și adunări obștești a credincioșilor. Acum însă nu știu ce și cum să spun, făcându-mi reproșuri mai întâi mie însumi: ceea ce în vechime era vestit prin înțelepciune și cunoaștere e vădit de întunericul necunoașterii, în loc de lumină aproape tuturor li se arată beznă și nu o sare mai sărează acum cu Duhul sufletele nesărate și nepricepute, ci o amăreală a sufletului, care amărăște simțirea celor care o întâlnesc. Iar afară de puțini – și aceștia sau respinși, sau invidiați, sau cunoscuți numai de Dumnezeu Care știe toate, pe cât și El a fost cunoscut de ei [cf. I Co 13, 12] – sunt aceia care, în răutatea vieții și perversitatea sufletului lor, înjură fără rușine cele dumnezeiești și, călcându-le sub picioarele lor, insultă pe cât le stă în putere, ei, profanii, cele sfinte. Acestea sunt rănilor prostiei mele, acestea sunt zdrobirile indolenței mele, aceasta e urâtenia gândirii mele și faptul de a nu da răgaz nicicând rătăcirii în cele care curg în observarea și purtarea de grijă de ce e mai bun.

Dar de ce acest preambul atât de înșesat de citate din profeți? Pentru că unii, și încă din cei care par a fi ceva [cf. Ga 2, 2-9], insinuează, în auzurile multora, o opinie în dezacord cu dogmele apostolilor și spun că nu mai e cu putință pentru cineva din generația prezentă a oamenilor să alerge și să se ridice la înălțimea

sfințeniei potrivit sfinților din vechime, să ajungă la binele dat de demult de Dumnezeu de a duce în chip simțit o viață în afara patimilor și de a agonisi binele cel nou: înțelepciunea de neînvățat prin simțuri, dar sesizată de o minte foarte curată, prin care e confirmată înțelepciunea supremă a celor plecați de aici, sufletul fiind mutat de la o presupunere incertă la o înțelegere fermă și, propriu-zis vorbind, de la creat la Necreat și de la lume la Însuși Tatăl și Făcătorul lumii. Iar lucrul urmărit de noi acum e să ne facem în răutate stăpâni peste toate și să fim deasupra tuturor celor ce sunt în înțelepciunea lui Dumnezeu, chiar dacă ne învăluie bezna necunoașterii; și, mai rău încă, să nu mai numim nici virtutea virtute, nici binele bine,²² sau soarele lumină, lucruri prin care ne facem proprii cele frumoase și ne rotim în jurul lui Dumnezeu eliberați de cele de aici, ci le numim nebunie, ieșire din fire și demență a rațiunii. Căci de aceea „voi grăi, zice, ca să mă odihnesc deschizându-mi buzele, pentru că sunt pline de vorbe și m-a tras duhul pântecelui, și pântecul meu e ca un burdof de vin dulce care fierbe sau ca niște foale de aramă încinse. Pentru că eu de om nu mă rușinez – din pricina dreptății –, nici de muritori nu mă sfiesc, pentru că nu știu să lingușesc vreo față. Iar dacă nu, să mă mănânce viermii” [Iov 32, 18-19. 21-22].

Dacă Dumnezeu și Tatăl lucrează până acum [In 5, 17] mântuirea muritorilor, iar Tatăl vrea și El asta, înălțându-i de pe pământ cu mâna Sa dreaptă pe cei pe care-i iubește, cine spune că acela care a ales să se ostenească pentru virtute nu vine „la statura de bărbat desăvârșit, la măsura vârstei plinătății lui Hristos” (Ef 4, 13)? Iar dacă e aceasta, cum nu există atunci un scop/sfârșit (*telos*)? Iar dacă nu, atunci pentru ce am mai fost botezați? De ce suntem chemați la cele sfinte ca sfinți²³ de cel care lucrează cele sfinte [liturghisește]? De ce scrie Pavel: „Binecuvântați pe Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos Cel ce ne-a binecuvântat cu toată binecuvântarea duhovnicească în cele cerești în Hristos, după cum ne-a ales în Sine Însuși mai înainte de întemeierea lumii ca să fim sfinți și fără prihană înaintea Lui în iubire, prehotărându-ne/predestinându-ne spre înfiere în El prin Iisus Hristos potrivit bună-plăcerii voinței Lui spre lauda slavei harului Său, de care ne-a umplut în Cel Iubit al Său” [Ef 1, 3-6]? De ce oprești înfricoșătoarea taină a economiei și nu te-ai făcut sfânt? Să înceteze invidia celor ce se indignează întotdeauna pe cele frumoase! Să înceteze zelul vechiului apostat și bolile șarpelui! Și din ea să iasă un zel al binelui și nu va mai fi nicidecum vreo piedică ca pe toți să-i copleșească în mod egal bucurie și pace pentru născuții Duhului, pentru bărbatul foarte credincios, acum îndreptându-se spre virtute, acum ajuns desăvârșit. Și așa cum Dumnezeu era, este și va fi, tot așa și darurile și harismele Lui vor fi date

²² „Vai de cei ce zic răului bine și binelui rău; care numesc lumina întuneric și întunericul lumină; care socotesc amarul dulce și dulcele amar!” (Is 5, 20).

²³ Cele sfinte celor sfinți! *Ta hagia tois hagiois!*

Arhid. Prof. Dr. Ioan I. Ică jr

fără părere de rău, fiindcă una este măreția Lui lucrătoare și în vechime, și acum. Căci dacă Hristos este Dumnezeu și sfânt, atunci sunt sfinți și aceia care-l poartă, „pentru că în ziua aceea, zice, veți cunoaște că Eu sunt în Tatăl Meu, voi în Mine și Eu în voi” [In 14, 20]. Voi fi așadar nemincinos dacă voi păzi acest chip (*eikona*) păstrându-l, căci zice: „Nu numai pentru Aceștia Mă rog, ci și pentru cei care vor crede în Mine prin cuvântul lor, ca toți să fie una, așa cum Tu, Tată, ești în Mine și Eu în Tine, ca și ei să fie în Noi una”. Din care pricină și de ce? Pentru că „Eu slava pe care Mi-ai dat-o le-am dat-o lor, ca să fie una, cum una suntem Noi: Eu în ei și Tu în Mine, ca să fie desăvârșiți în unitate” [In 17, 22-23], și iarăși: „Tată!, vreau ca pe cei pe care Mi i-ai dat, unde sunt Eu să fie și aceia împreună cu Mine, ca să vadă slava Mea, pe care Mi-ai dat-o” [In 17, 24]. Iar Pavel zice: „Nu știți oare că sunteți un templu al lui Dumnezeu și Duhul Sfânt locuiește în voi?” [I Co 3, 16]. Prin urmare, dacă suntem membre ale lui Hristos în trup și ai unui Cap [cf. Ef 4, 15], nu suntem datori toate membrele să lucrăm?

„Dar să nu ferești, zice, un om înainte de moartea sa” [Sir 11, 28]. Acest lucru îl spun și eu gândind la fel cu cel care a zis asta, până ce nu văd confirmarea sfârșitului și moartea care se înconvoaie învinsă de Duhul și până voi vedea materia instabilă în ea însăși și nealergând împreună cu ea în pământ încă între cele transportate de Duhul. Dar când voi vedea sfârșitul iubit al sfințelor lupte și pe omul lui Dumnezeu [cf. 2 Tim 3, 17] bărbatul desăvârșit, ajuns la unitatea cu puterile de sus, lăsând celor de după el amintirea unor sudori sfinte, atunci îmi limpezesc în chip cuvios limba eu însumi și îl fericesc, pentru că „fericit e bărbatul care va muri în înțelepciune și care va vorbi în priceperea lui” [Sir 14, 20], și voi binevesti dreptate în adunare și nu voi ascunde mila Ta și adevărul de adunarea multor credincioși [cf. Ps 39, 10], cum poruncește Duhul Tău: „Tu, zice, vestește înțelepciunea, ca să ți se facă auzită chibzuința” [Pr 8, 1].

Nichita monah și presbiter al mănăstirii Studiu, Stethatos Cuvânt în întrebare și răspuns²⁴

1. Care e scopul renunțării la lume și la cele din lume?

Scopul renunțării la lume și al fugii de lucrurile vieții este unul: dezbrăcarea omului vechi, cel stricat în poftele și amăgirile lumii, și îmbrăcarea în chip simțit

---

²⁴ Tradus după textul editat după Paris. *suppl.gr.* 28, f 203 rv în: *Un grand mystique byzantin. Vie de Symeon le Nouveau Theologien (949-1022) par Nicetas Stéthatos*, text grec inedit publié avec introduction et notes critiques par le P. Irenée Hausherr, *Orientalia Christiana* XII, nr. 45, iul-aug. Roma, 1928, p. XXXIV-XXXV.

Cuviosul Nichita Stethatos contra celor care acuză sfinții

în cel nou, înnoit spre viața veșnică, și care aleargă la statura de bărbat desăvârșit, la măsura vârstei lui Hristos [cf. *Ef* 4, 22-24. 13; *2 Co* 4, 16].

2. Care e începutul pentru acestea?

Ura lumii, lepădarea hărțuielilor vieții, tăgăduirea prieteniei rudelor, fuga de rău, retezarea faptelor păcătoase ale cărnii, omorârea voinței proprii și iubirea strădaniilor și a ostenețelor virtuții.

3. Care e mijlocul vieții virtuozitate?

Deprinderea binelui, oprirea înclinării spre mai rău, luptele virtuții, asceza stăruitoare, lacrima ostenitoare, starea neclătinată la rugăciune, răbdarea încercărilor, prima nepătimire și progresul sporirii în mai bine.

4. Care e sfârșitul zisei vieți?

Sfârșitul vieții virtuozitate e contemplarea celor ce sunt, produsă plecând de la filozofia făptuitoare în sufletele celor sânguitori prin excesul nepătimirii și curăției; prin care mintea unora ca aceștia contemplă în chip curat naturile și rațiunile celor ce sunt/existențelor luminată fiind de duh dumnezeiesc, de care e umplută de înțelesuri noi și pune pururi urcușuri în inima lui [cf. *Ps* 83, 6] noapte și zi, poartă în pântec cuvântul și se grăbește să-l nască, luminată cu lumina cunoașterii, vede limpede în ea însăși pe Domnul viu și grăind tainele Împărăției cerurilor și e îndulcită neconținut de străpungerea dumnezeiască. În cel care, prin părtașia la duhul, a ajuns la astfel de măsuri, carnea a murit și cugetul său muritor a fost înghițit, Duhul este viu [cf. *1 Ptr* 3, 18], activ, grăiește și se mișcă, ca o apă vie, care inundă mările sărate ale păcatului, și ca un râu al lui Dumnezeu plin de apele [cf. *Ps* 64, 10] harismelor Duhului.

5. Care e semnul desăvârșirii?

Semnul desăvârșirii, prin care recunoaștem bărbatul desăvârșit, ajuns la măsura vârstei lui Hristos [cf. *Ef* 4, 13] și întreg al Duhului Sfânt, e cunoașterea nemincinoasă a lui Dumnezeu, din care izvorăște cuvântul înțelepciunii superioare provocat de sus de Duhul, [înțelepciune] de la care vin teologhisirea și cercetarea adâncurilor lui Dumnezeu [cf. *1 Co* 2, 19], cuvinte bune dintr-o inimă bună în mijlocul [Bisericii] lui Hristos, soluționarea parabilelor, enigmelor și cuvintelor ascunse ale Duhului, de unde și vederea înainte, prezicerea celor viitoare, din care

Arhid. Prof. Dr. Ioan I. Ică jr

[înțelepciune vin] și descoperirile, vedeniile care au loc în vis și în somn, de la care [înțelepciune vin] extazul minții în Duhul, observarea frumuseții ascunse a Împărăției, descoperirea tainelor lui Dumnezeu, dorința de a fi unit cu Hristos și de a trăi împreună cu puterile de sus, dorința desfătării de cele bune puse deoparte pentru sfinți și vederea luminii dumnezeiești a slavei lui Dumnezeu potrivit cuvântului sfânt: „Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu” [Mt 5, 8].

Abstract:

The study presents the history of the discovery and the significance of two little known short Byzantine treatises about spiritual life: «Against those who accuse the saints» (Kata hagiokatēgorōn) and «Logos in question and answer » written by Niketas Stethatos, the biographer and disciple of Symeon the New Theologian, in the context of the controversies developed on the occasion of the returning in 1052 AD of St. Symeon the New Theologian's relics in Constantinople. The controversies evolved as an interesting discussion concerning the meaning of sainthood and its recognition in the eleventh century Byzantium on the background tension between the hierarchical view of patriarchs and the charismatic understanding of spiritual life promoted by Niketas. His two short treatises translated here into Romanian resume the plea for the possibility and the necessity of the saints' existence in the actual life of the Church developed in Niketas's more famous writings («The Life of Saint Symeon», and the «300 Chapters»). «Against those who accuse the saints» (Kata hagiokatēgorōn) offers a Biblical support of the case and the «Logos in question and answer» is an useful short summary of the charismatic understanding of spiritual life of St. Symeon the New Theologian systematized by his disciple Niketas Stethatos.

Keywords:

Niketas Stethatos, Symeon The New Theologian, sainthood, eleventh century Byzantium.